

LJUDMILA BOKAL

Znanstvenoraziskovalni center

Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

bokal@zrc-sazu.si

NAREČNA TERMINOLOGIJA V ZBIRKI *GLASOVI*

Na podlagi konkretnih izrazov, zajetih v seznamih besed, ki so sestavni del vsake knjige v zbirki slovenskih folklornih pripovedk *Glasovi*, so določene terminološke pojmovne skupine. Poudarjena je teza o pomenski določenosti slovenske narečne terminologije kot prispevek k slovenski etnolingvistiki.

Zbirka *Glasovi* popisuje prozno ustno izročilo, folklorne pripovedi, kakor se ohranjajo v slovenskih narečjih. Od leta 1988, ko je začela izhajati, je izšlo do leta 2005 trideset knjig.¹ Vsaka vsebuje ustno izročilo določenega območja. Cilj projekta je popisati folklorne pripovedi oziroma povedke iz vseh slovenskih pokrajin. Iz zemljevida Slovenije na koncu posameznih knjig, ki kaže, kako so posamezne pokrajine zastopane, se vidi, da je projekt bolj kot v osrednji Sloveniji uspešen na njenih obrobjih. Prizadevanje za zbiranje pripovedi po celi Sloveniji cenijo tudi uradni presojevalci, ki projekt vzporejajo s podobnim, ko se je zbirala slovenska pesemska dediščina: »/.../ neverjetna /je/ vztrajnost urednice Marije Stanonik, ki je v šestnajstih za knjige (posebno tovrstne) dokaj neprijaznih letih uspela zbirko ne le ohraniti, marveč pridobiti toliko sodelavcev za svoj projekt, ki ga po svoje lahko primerjamo celo s Štrekljevim, ko je izdajal slovenske ljudske pesmi. Tako je zemljevid, na katerem so v vsaki knjigi označena »že pokrita« območja Slovenije, vedno bolj poln.«²

Zbirka sama po sebi izraža do neke mere nepričakovano dejstvo, da se povedke pojavljajo v današnjem času. Ta umetnost narečij, govornega jezika, ki jo ponazarjajo povedke, je zagonetna, ker nespoznavnost njenega realističnega jedra ponekod bolj, drugje pa manj sili na dan. Zabrisale so ga številne metafore, preoblikovalo se je preko simbolov, besednih figur vseh

¹ Urednica dr. Marija Stanonik trenutno išče novega založnika za svojo zbirko. Založba Kmečki glas je s trideseto knjigo končala založništvo te zbirke. (Po izjavi dr. Marije Stanonik.)

² Milan Vogel, Delo, *Književni listi*, 1. marca 2004, str. 13.

vrst, zameglili so ga številni pripovedovalci, ki so iz roda v rod dodajali svoje subjektivne občutke ali pa iz vsakokratnega trenutka časa dopolnjevali objektivne okoliščine. Prav tako je ta umetnost raziskovalno nespoznavna glede na avtorstvo, neulovljivo je njeno naravno okolje, trenutni motivi, iz katerih zaživi, otežen je njen prenos v grafično podobo.

Prav v tej točki pa se približujemo namenu našega sestavka. Če namreč ugotavljamo, da so pripovedi v tej zbirki do neke mere odraz iracionalnosti človeškega doživljanja in tudi kulture, dob, v katerih so nastajale, pa je njen jezik toliko bolj odraz oprijemljivih objektivnih okoliščin, kar bo razčlenjeno v nadaljevanju. Prav v tem imajo folklorne pripovedi v zbirki *Glasovi* z jezikovnega vidika veliko vrednost.

Zbirka to najprej uresničuje tako, da so povedke zapisane v kraju, kjer se pojavljajo. Da bi ohranili delček te naravne situacije, so zapisane v narečnem govoru, ki mu sledi zapis v transliterarizirani obliki, v knjižnem jeziku. Z zapisom v narečnem govoru se poleg glasovne podobe ohranja narečna skladnja, kar prispeva k pristnosti prikaza jezika z območja, kjer pripovedi živijo. Tako vrednost zbirke odkrivajo tudi kritiki, katerih mnenja nakazujejo njen širši etnosociolingvistični pomen: »Zbirka Glasovi z objavljanjem ljudskih besedil, zapisanih v narečju, odpira nove, rekel bi narodoslovne, ne samo folklorizirajoče razsežnosti ljudske ustvarjalnosti, in sicer predvsem na stopnji predizročilnosti oz. ožje kolektivizacije – obenem pa bogati in širi tudi narodno jezikovno kulturo, ko dviga naše pepelke – narečja na višjo, pisno ravnino zavesti.«³

Vendar namen sestavka ni v obdelavi narečnega jezika v pisni obliki, o čemer bi bilo mogoče razpravljati. Temeljno sporočilo sestavka naj bi zadevalo narečno besedje, še posebej tisti njegov del, ki se nanaša na strokovno izrazje, na terminologijo. Namen sestavka je torej raziskati narečne termine v tej zbirki, še posebej s stališča terminoloških pojmovnih skupin, kakor se kažejo v seznamih besed na koncu posameznih knjig. Kljub nedokončanosti zbirke trdimo, da je vzorec obdelanih območij že tako velik, da ga lahko jemljemo kot reprezentativnega za celotno Slovenijo. Za pričujočo analizo smo tako izbrali dvanajst knjig iz različnih koncev Slovenije in s tem skušali s posameznimi območji zajeti celotno Slovenijo. Za ta namen smo od tridesetih knjig, kolikor jih je do sedaj izšlo v zbirki *Glasovi*, po že omenjenem merilu regionalnosti izbrali dvanajst knjig.

Koroško vključuje zbirka Martine Piko (v nadaljevanju oznaka P)⁴ z naslovom *Iz semena pa bo lipa zrastle*, (1996); del Gorenjske vključujejo

³ Jaka Müller, Jezik višnjegorskega Duhana, *Traditiones*, 23, Ljubljana 1994, str. 156.

⁴ Zaradi lažjega iskanja posameznih izrazov v knjigah so v oklepaju navedene njihove kratice.

pripovedi Andreja Karničarja (K) z naslovom *Jezerške štorije* (1997). Dušan Rešek (R) je avtor knjige z naslovom *Brezglavjeki* (1995), ki zajema pripovedi iz Prekmurja, Anton Gričnik (G) pa knjige z naslovom *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo*, v kateri so zbrane pripovedi s Pohorja (1994). Marjan Zupan (Z) je zbral pripovedi z visoke Gorenjske in iz Kanalske doline in jih v zbirki *Glasovi* izdal z naslovom *Rpečnekova vučca* (1999). Zahodni del Slovenije vključujejo pripovedi »od Matajurja do Korade« z naslovom *Na rdečem oblaku vinograd rase*, ki jih je zbral Pavel Medvešček (M) (1991), osrednjo Slovenijo pa pripovedi Janeza Dolenca (D) z naslovom *Kres na Grebljici*. To so povedke iz Loškega pogorja (2000). Nekoliko severneje od njih, v Bohinju, je pripovedi zbrala Marija Cvetek (Cv) in jim dala naslov *Naš voča so včas zapodval* (1993). V istem pasu Slovenije, le na njenem vzhodnem koncu, v Halozah živijo povedke, ki jih je prav tako kot na Pohorju zbral Anton Gričnik (Gf) in jim dal naslov *Farice* (1998). Z roba in pobočij Trnovske planote prinaša pripovedi knjiga z naslovom *Ĵavorov hudič*, katere avtor je Franc Černigoj (Č). Pripovedi iz Istre je zbral Marjan Tomšič (T). Knjiga ima naslov *Noč je moja, dan je tvoj* (1989). V južnem delu Slovenije, ki jo zastopa Bela krajina, je folklorne pripovedi zbrala Bogomira Kure (Ku); knjigi je dala naslov *Zgodbe ne moreš iz Źakla zvrnit* (2004).

Źe omenjeni sezname besed s sovsebujočimi narečnimi termini, na katere smo se oprli pri iskanju narečnih terminov, imajo različne naslove. Od preprostih besednih zvez *Slovar narečnih besed*⁵, *Slovar manj znanih narečnih in drugih besed*⁶, *Slovar narečnih in manj znanih besed*⁷ do bolj socialnozvrstno poglobljenih, kot so: *Manj znane narečne besede s knjiŹno ustreznico*⁸, *Slovarček narečnih besed, pogovornih izrazov in besednih zvez ter nekaj krajevnih pojasnil*⁹, *Seznam narečnih in glasovno preoblikovanih besed in besednih zvez*¹⁰. Iz teh seznamov smo izpisali narečne termine in jih razvrstili po pojmovnih skupinah.

V širšem pojmovanju gre pri tem za primerljivost pojmovnih skupin v narečjih in knjiŹnem jeziku, kar je posredno, izhajajoč iz morfemskih enot besedotvorne jezikovne ravnine, opazila Źe Irena Stramljič Breznik. V sestavku *Besedotvorne značilnosti narečja* ob primeru beltinskega prekmurskega govora

⁵ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Zgodbe ne moreš iz Źakla zvrnit* Bogomire Kure (2004).

⁶ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* Antona Gričnika (1994).

⁷ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Iz semena pa bo lipa zrasla* Martine Piko (1996).

⁸ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Farice* Antona Gričnika (1998).

⁹ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Ĵavorov hudič* Franca Černigoja (1988).

¹⁰ Tak naslov ima slovarček v knjigi *Jezerške štorije* Andreja Karničarja (1997).

na podlagi besedotvornih narečnih tvorjenk ugotavlja, da je »/P/popolnoma primerljiva /je/ besedotvornopomenska kategorizacija, saj narečne tvorjenke lahko razvrščamo v enake pomenske skupine pri samostalniku, pridevniku in glagolu, kakor so značilne za knjižni besedotvorni sistem.« (Stramljič Breznik 1999: 161).

Sestavek bo vključeval le pojmovno kategorizacijo, omenjeno trditev o primerljivosti pomenskih skupin knjižnega in narečnega besedja pa bo s klasifikacijo le-teh še poglobil. Pri tem bo poudarjena ugotovitev, da je narečna terminologija samostojna leksemna plast, ki je popolnejša od knjižne, natančnejša in izrazno spretnejša. S stališča rabe obstaja le bojazen, da z današnjimi unifikacijskimi (globalizacijskimi) težnjami izginja in se nadomešča s splošnejšimi, manj natančnimi (knjižnimi) izrazi.

Natančnejše razumevanje namena sestavka zahteva pojasnitev besedne zveze 'narečni termin'. Narečna terminološka pojmovna skupina je tista pojmovna skupina, ki jo oblikujejo narečni termini iz določene stroke. Stroka je tu pojmovana kot najširše opravljanje določene dejavnosti, bolj ali manj vezano na pretekle čase, socialno pa bolj na podeželsko kot mestno okolje. Kot bomo videli, se je med narečnim besedjem izoblikovala velika terminološka pojmovna skupina na primer za gozdno izrazje, za dele zemljišč glede na njihovo izoblikovanost, za dele voza, za jedi in drugo. Narečni termin je pomensko večplasten. Prvo plast slovenskih narečnih terminov obsegajo izrazi, ki se rabijo na omejenem področju, kar je posledica nerazširjenosti pojava, predmeta, po Saussurju denotata. Ada Vidovič-Muha opozarja nanje: »Kot je razvidno iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika, se lahko zgodi, da ima določen denotat samo narečno poimenovanje, npr. *borjač* (2) nar. dolenjsko 'ograjen prostor za prašiče'; nar. *arnica* 'planinska trava ali seno'; nar. koroško *banderar* 'zastavonoša v ženitovanjskem sprevodu'; nar. dolenjsko *banjka* 'ploščata posoda za prenašanje tekočin' /.../ V navedenih primerih gre za pojme, vezane na duhovno ali materialno kulturo, lahko tudi geografske idr. posebnosti različnih slovenskih področij.« (Vidovič-Muha 2000: 164) Posebnega izraza zanje Vidovičeva ne uporablja. Narečni termin pa se lahko na omejenem področju pojavlja samo izrazno, medtem ko je pojem, stvar lahko splošno znana. To je druga skupina narečnih terminov.

Pripovedi so v knjigah razdeljene po žanrskem merilu na bajčne, strašljive, legendne, zgodovinske, razlagalne, socialne, šaljive; tako je tudi narečna terminologija več ali manj odraz teh vsebinskih silnic, ki oblikujejo iz tega izhajajoče pojmovne skupine. Pomensko polje narečnih terminov v zbirki *Glasovi* je tako oblikovalo naslednje terminološke pojmovne skupine:

Terminološka pojmovna skupina, ki zadeva **socialne, pravne odnose**, je najbolj opazna v izrazih, ki opisujejo najeto delo in kar le-to vključuje ter

lastniški odnos do zemlje: *žrnada* – dnevni zaslužek, dnina (Č), *tabørh* – dnina (K, F), *tabørhar* – dninar (K), *tabrh* – dnina (D), *frònkari*¹¹ – plačevalec fronkov (davkov) (D), *žáud* – dnina (M), *sekolànc* – zavarovanje (D), *sekolàncar* – zavarovalni agent (D), *sekolírat se* – zavarovati se (D), *osobèjnik* – kmet z malo ali nič zemlje (Ku), *skúpnik* – mladi gospodar, ki je prišel na kmetijo brez naslednikov, v zameno pa bo skrbel za prejšnje lastnike (Ku), *dera* – tlaka, dnina, *mérično* – merica, delež pridelka tistemu, ki opravlja kmečko delo za drugega (R), *rèjz* – delež pridelka pri kmečkih delih (R), *petljáč*, *petjáč* – berač (T), *srmák* (kóudiš, pètlar) – berač, siromak (R), *u vas* – na obisk (K).

Terminološka pojmovna skupina, ki vključuje izraze **za dele zemljišč**, izraža, kateri deli zemljišč so bili pomembni, še posebej s stališča obdelovanja: *tróza* – poljska pot, steza (T), *spodmolci* – podmelci; svet, ki ga podnaša (Č), *sovdan* – lator (Č), *škol* – velika skala (Č), *odore* – zgornji rob njive (G), *plánta* – ozek pas zemlje v terasi (M), *malovje* – malinišče (D), *laz* – travnik v bregu (Gf), *rot*, *rov*t – senožetna planina; s travo poraslo, nekdanje izkrčeno zemljišče v hribovitem, gorskem svetu (Cv), *vuljca* – ulica, ozka pot, ograjena na obe strani (Cv).

Izredno bogata je terminološka pojmovna skupina, ki vključuje v najširšem pomenu **gozdno izrazje**, kar je odraz tega, da je Slovenija gozdnata pokrajina: *frata* – z malinovjem in drugo podrastjo preraščena gozdna poseka (Č, G, K), *frašje* – dračje (Č), *gacka* – akacija (Č), *podkapnica* – ravna, visoka smreka, ki pa počasi raste, ker jo ovirajo višja drevesa (Č), *ranta* – okleščena in ogoljena visoka in vitka smreka ali jelka (Č), *šibel* – vitko visoko drevo (Č), *čopa* – odlomljeni del štora ali korenine (T), *mjélíc* – vrsta hrasta (T), *strešénca* – košata smreka (K), *uélčje* – olčje, oljkove vejice (M); *špacat* – obsekovati veje (D), *rožanec* – butara iz šibja (Gf), *brina* – smreka (Cv), *lèjmez* – špirovec, deblo, tram (R), *roženica* – špirovec, nagnjen tram na ostrejšu (R).

Terminološka pojmovna skupina **sekir** je povezana s prejšnjo: *cimrovka*, *cimprovka* – tesarska sekira (G), *plankača* – tesarska sekira (G), *račun* – sekira za obsekavanje (G), *šibcar* – lupilnik lubja (G), *uč* – klestilnik (G), *kortoláč* – vejnik, za sekanje in kleščanje vej (T), *boštovka* – lahka sekira brez ojačanega ušeca (za podsekovanje pri podiranju dreves), (K); *drvanka* – lahka sekira (za lažja dela pri hiši) (K).

Kmečke slovenske preteklosti zbirka ne more prikriti. Izrazi za **dele njive**, ki je bila pomembna za pridelovanje živeža, kažejo na to: *ogon* – del njive med razoroma (G), *razgon* – razor, jarek med brazdama (G), *zare* – ozare, stranski rob njive (G), *óbrof* – rob na njivi (Ku), *ósrdek* – osredok med njivami, mejaš (R).

¹¹ Ker naglaševanje besed v zbirki ni povsod uresničeno, je tako tudi v teh seznamih.

Poleg njiv so pomembna tudi zemljišča s **travo**. Izrazi v zvezi z njo: *lason*, *lasuna* – dolga planinska trava (G), *vovk* – trda planinska trava (G), *redovc* – nakošena trava, red (K), *šar*, *šarínc* – dolga močvirna trava (Gf), *brestuvína* – suho listje, trava (Ku).

Izrazi o **senu** izražajo opravke v zvezi z njim: *poberula* – poberulja, pograbljeno seno, ostanki (P), *pvasam* – količina sena, ki jo naložimo na vile (K), *dníšče* – dno senene kope (M), *stžje* – sredinski kol pri seneni kopi (M), *snene rjuše* – senene rjuhe, rjuhe za seno (Cv), *lovánca* – senena kopica (Ku), *stožnica* – rogovila, na katero dajo seno (Ku), *sénsček* – opažen kot za seno (R), *mešovje* – zgrabki na travniku (G), *u ta velk seč* – med glavno košnjo (K).

Izrazi za **krmo živini**: *šargéta* – sveža koruzovina za krmo (T), *párjene* – s kropom poparjen senen drob za krmo (Z).

Terminološka pojmovna skupina, ki zajema izraze za **koše, košare**: *ta mav golcarsk košek* – mali gozdarski košek (K), *bréncelj* – okrogel, na redko pleten koš za seno in listje (M), *slámačka* – slamnata košara (Gf), *šajtærga* – pleten koš na dveh kolesih z jarmom za vleko (Ku), *krbúla* – košarica iz slame in vrbovih viter (R).

Izrazi za **kmetijo** in o njej: *mándrija* – zaokrožena kmetija (T), *stépnik* – slama za streho (D), *ráke* – umetna struga, po kateri je speljana voda do žage ali na mlinsko kolo (Cv), *kurtna* – korito (G), *obora* – zagrajen prostor za divjad (G).

V folklornih pripovedih v zbirki *Glasovi* se pogosto omenja **koruza**, pogosteje kot pšenica. Narečni termini za koruzo: *frmentín*, *farmentón* – koruza (T), *panóla* – koruzni storž (M), *sirk* – koruza (M), *sirk palúdnik* – bela koruza (M), *débeláča* – koruza (Ku), *debeláčænca* – koruznica (Ku), *debélka* – koruza (Ku), *stóg* – v krog zložena koruznica, že brez storža (Ku).

Sadje je bilo pomembno za prehrano. Narečni termini zanj vključujejo vse bistvene vrste: *česnje* (Gf), *marúlica* – marelica, *jábuko mårgetingo* – sorta jabolka, margetnka (Ku).

Pomembnost stavb, **zgradb, domačij in njihovih delov** nakazuje terminološka pojmovna skupina z izrazi v zvezi z njimi ali za dele le-teh: *baladúr* – balkon, kamnit ali lesen (T), *kánova* – klet (T), *kórta* – dvorišče (navadno pokrito s kamnitimi ploščami), (T), *škále*, *škalíni* – kamnite stopnice (T), *zid* – kamnita ograda (okoli hiše ali med polji), (T), *gliste* – del črne kuhinje za dimljenje in sušenje mesa (K), *okril* – odprto gospodarsko poslopje (M); *pájštvo* – sušilnica za sadje (poseben objekt), (M), *podlinda* – odprto gospodarsko poslopje, pod napuščem (M), *prtón* – vhodna dvoriščna vrata (M), *górenja híša* – soba nad glavno izbo (D), *híšča* – mala soba (D), *pájštoba*, *pájštva* – sušilnica za sadje (D), *štíblc* – mala soba (Gf), *čúmnata* –

manjši stanovanjski prostor, zlasti v gorenjski kmečki hiši (Cv), *gànk* – balkon, lesen pokrit hodnik na alpski hiši (Cv), *glíste* – leseno ogrodje za sušenje nad ognjiščem (Cv), *màstêje* – odprtina pred kuriščem kmečke peči (Cv), *pàštva* – preprosta stavba za sušenje in teritev lanu (Cv), *pétar* – podstrešni prostor v gospodarskem poslopju za hranjenje sena (Cv), *žlémprga* – loputa, ki zapira odprtino v stropu ali podu (Cv), *péšnica* – peč za sušenje sadja (Ku), *címprana íža* – lesena hiša, premazana z blatom in beležem, *kámra* – izba, shramba (R), *kukurčnják* – koruznik, lopa za shranjevanje (R), *zádnja íža* – kamra, soba, kjer so spali otroci in starci (R), *zástrž* – nastrešek (R), *vovovjek* – hlev za vole (K), *címper* – ostrešje; pod címpram: v hiši, pod streho (Cv).

Kozolec ali njegov del kot posebnost slovenskega kmečkega gospodarstva je prav tako izoblikoval svoje izraze: *parna* – del skednja, za seno oz. slamo (K), *parna* – prostor za mlatenje (G), *pod* – skedenj, svisli (K), *oplétnica* – iz šibja pleteni del skednja (M), *brána* – del kozolca med dvema stebroma (Cv), *braníce* – stegnjen pokrit kozolec (Cv).

Vprega je oblikovala svojo pojmovno terminološko skupino, saj je pomenila premoženje, možnost stika s svetom: *drikal* – del vprege (K), *jega* – jarm za par volov (K); *kšir* – vprega (K), *lajdkis* – spodnji komat (K); *reškə* – vrsta vprege na dveh kolesih (K); *šina* – kovinska drsna obloga na saneh (K); *brnják* – iz volne ali slame spleten naglavnik za vola (M), *šájt* – del vprege pri vozu (M); *kamba* – spodnji del volovskega jarma (Ku), *šija* – odebeljena in oguljena koža za vratom pri vprežni živini (Ku).

V povezavi s prejšnjo je terminološka skupina, ki vključuje **dele voza, izraze v zvezi z njim in druge vrste vozil**: *gare* – enoosni voz za prevoz sena (K), *parizar*, *na parizarjəh* – zelo težak voz za prevoz lesa na dolge razdalje (vprežena sta bila dva para konj); z njimi so vozili les (povečini jambore za ladje) z Jezerskega v Trst, preden je bila zgrajena železnica, *tajsəl*, *na tajsəlnəh* – težak voz za prevoz lesa na krajše razdalje (vprežen je bil en par konj); z njimi so vozili les do Kranja ali Ljubljane (K), *kaléš* – lojtrni voz (M), *karéta* – enoosni voz (M), *škalír* – voz lojtrnik (M), *požərlít* – z lesenim drogom in vrvmi povezati seno na vozu (Z), *telége* – jarem (Gf), *lájtrbógən* – zapravljivček (Cv), *sóra* – močnejši drog, ki povezuje sprednji in zadnji del voza (Cv), *žlájfovc* – drog, prvotno drog za zaviranje (Cv), *bágrle*, *na barglétu* – voz zapravljivček, brez vzmeti (Ku), *górska kóla* – popolnoma lesen voz za spravilo drv iz gozda, ki je imel samo sprednji del, tj. dve kolesi (Ku), *kímpež* – samotno vozilo (D), *vóuže* – vrv za vezanje voza (R).

Tudi terminološka pojmovna skupina z izrazi za **čolne**, ladje je po pričakovanju oblikovala svoje izraze: *ranca* – večji čoln (G), *šajka* – majhna tovarna ladja (G), *flos* – splav (G); *flos* – zgornji del barke, namenjen živini in vozu (M).

Kmečki človek je bil povezan z naravo in živalmi, kar je pustilo sled tudi v narečni terminologiji. Terminološka pojmovna skupina **rastlin**: *kronca* – veliki zvonček (Č), *špajka* – baldrijan (Č); *brinjeve bobka* – brinove jagode (P); *bekáč* – posebna istrska vrba, navadno raste ob vinogradih (T), *čopín* – brin (T), *cretje* – rušje (K), *cinébra* – brin (M), *grózdno jábolka* – granatno jabolko (M), *jordána* – karželj (goba), (M), *kanéla* – cimet (M), *rózča bélega móžca* – plahutica zvezdolistna (*Alchemilla conjuncta*), (M), *sarabótnik* – debel srobot (M), *brina* – smreka (Z), *žbúl, žbúla* – čebula (Ku), *rína, rínkl* – pesa (Gf).

Tematska posebnost folklornih pripovedi pogojuje specifičen živalski svet, kar se odraža tudi v terminološki pojmovni skupini **živali**; posebno pogosto so izrazi za vrste žab: *krota* – krastača (Č), *katórna* – skalni jereb (M), *kúšćerca* – martinček (M), *madrón* – ujed, rak (M), *špičamés* – netopir (M), *vagúr* – jegulja (M), *bóna* – krastača, (D), *lézerčina* – plazilci (D), *vičarica* – krastača s petimi prsti na nogi (D), *čúnek* – pujssek (Gf), *korúnda, korúndača* – žaba krastača (Gf), *krópačca, krápavca* – velika žaba (Gf), *ríntašica* – krastača (Gf), *modrás* – posebno v Zg. Bohinjski dolini splošen izraz za kačo (Cv).

Folklorne pripovedi pogosto opisujejo vsakdanje prizore. Pogosti termini v zvezi z njimi so iz pojmovne skupine **gospodinjskega pribora**: *fovč* – zakrivljen nož, lahko tudi žepni (Č), *ánčkica* – majhna petrolejka ali pločevinasta oljna lučka (T), *farál* – prenosna petrolejka (T), *fóuč* – kosir, tudi žepni krivec (T), *kašéta* – lesen zaboječek za krompir, jabolka in drugo (T), *plentár* – kuhalnica za polento (M), *méntrga* – miza s koritom za mesenje kruha (D), *táška* – ključavnica (D), *pòh* – ploh, perilnik (Cv), *plòh* – deska, debela najmanj 5 cm (Cv), *latérna* – petrolejka (Ku).

Notranja oprema: *kankorji* – tečaji pri vratih (Č), *rožanci* – podboji (Č), *kobáček, kobáčjak, kóbača* – otroška posteljica (Gf), *štrózok* – slamnjača za postelje (Gf), *kónčénca* – končnica, čelna deska postelje ali zibelke (Cv), *verštat* – delovna miza (K), *bérštot* – mizarska delovna miza (Cv).

Zelo natančni so izrazi za razne vrste **posod**. Pomenske sestavine izhajajo v glavnem iz namena posod in njihove oblike: *cíkara* – skodelica (polkrožna), (T), *teća* – kozica (posoda), (T), *kozka* – kozica (P), *deža* – lesena posoda za zaseko (K, Cv), *šarklovke* – glinasti modeli za potico (K), *čerfa* – lončena posoda za mleko (D), *žéhtar* – posoda za molžo mleka (D), *ájmpar* – posoda z locnom (Gf), *látva* – posoda za mleko (Gf), *puta, püta* – brenta (Gf), *ringlica* – ponvica (Gf), *žéhtjak* – posoda za pranje (Gf), *grička sklêjda* – lončena skleda (Ku), *kóza* – kozica, posoda na treh nogah (Ku), *žéhtni škáf* – čeber za pranje (Ku), *dojünce* – molzna golida (R), *dúgi lúnec* – dolg lončen lonec za shranjevanje mleka (R), *kropnjáča* – lonec za krop (R), *téjglin* – lonec za rože (R), *bićirin* – kozarček žgane pijače (T).

Na prejšnjo skupino se nanaša pojmovna skupina **steklenic**. Pomenske sestavine vključujejo njihovo prostornino: *dópjo* – štefan, dva litra vina (T), *závbərprónarca* – steklenica, dvolitrška zelenka (Cv), *frakljátə* – po malem piti iz frakeljna (Cv), *frákəlj* – (nekdaj) steklenička in prostorninska mera, osmina litra (Cv), *vóhtəljc* – (nekdaj) steklenička in prostorninska mera, osmina litra (Cv), *glážuna* – velika steklenica za žganje (do 10 litrov), (D), *pint* – steklenica (1, 5 litra) (Gf).

Izrazi za **jedi** se nanašajo na njihove sestavine: *fritáda*, *frita*, *fritúra* – ocvrta jajca (T), *rəpicóva župa* – krompirjeva juha (P), *štókukər* – sladkor v čokih, sladkor v celem (P), *mrs* – razni izdelki svinjskega mesa (klobase, slanina) (T), *ajmoht* – obara (K), *mesena klobasa* – pečenica (K), *odlijáč* – voda, ki ostane po kuhanju žgancev (K), *pénčane čéšpe* – olupljene, brez koščic, po dve skupaj posušeni (M), *pínca* – pecivo, hleb iz boljšega kvašenega testa (M), *pinuc* – pinjavec (D), *sok* – močnik (D), *kašnca*, *kašnata klobasa* – krvavica (Gf), *oprėšak* – vrsta peciva (Gf), *pomižjek* – poseben božični kruh (Gf), *šklojcova žüpa* – vrsta juhe (Gf), *zlívanka* – vrsta peciva (Gf), *bòh* – bohinjki sir, ki so ga izdelovali, preden so se naučili siriti na švicarski način (Cv), *mòhant* – na poseben način izdelan mehek sir ostrega vonja in okusa (Cv), *prósta pofítica* – nekvašena potica, originalno: testo, polito le z mastjo (Ku), *prósta povítica* – potica iz nekvašenega testa, polita samo z mastjo (Ku), *škrúpci* – smetana s kuhanega in večkrat pogretega mleka (Ku), *gibica* – preprosta kmečka pogača iz vode, mleka in moke (R), *kisilák* – skuta (R), *krápec* – pogača, namazana s sirom, proseno kašo in orehi (R), *küjlinje* – trganci, preprosta testena jed z zabelo, mlinci (R), *prúslek* – telovnik (R), *vrtanik* – pletena prekmurska pogača (R), *zlějvanka* – tanka pšenična ali ajdova pogača (R).

Pijače se opirajo na pridelavo iz sadja, najpogostejšega v določenem okolju: *túkla* – sadjavec, jabolčnik (Gf), *cividín* – belo vino iz avtohtone trte, tudi *sividín* (M).

Pojmovna terminološka skupina **orodij** vključuje natančne izraze za obdelavo polja, za mlatev, za posamezna gospodarska opravila: *pikon* – kramp (Č, T), *sapon* – velika motika (Č), *golcarska rištənga* – drvarsko orodje (K), *sapón* – kopač (orodje) (M), *geděš* – priprava za smukanje volne (D), *podajáč* – orodje za podajanje snopov (D), *vitríh* – orodje za odpiranje ključavnic (D), *žókovnik* – orodje, s katerim mlinar baše moko v meh (D), *fúrkle*, *fúrkle* – pečne vile (Gf), *hámer* – kladivo (Gf), *túkač*, *tókač* – leseni kij (Gf), *vétrjak* – čistilnik zrnja (Gf), *voděr* – rog za brusni kamen (Gf), *žěrmle*, *žřmle* – žrmlje, ročni mlin (Gf), *vejánca* – stroj za ločevanje pšeničnih zrn od plev (Ku), *kejníca* – težko leseno kladivo, bat (R), *ótka* – palica za čiščenje pluga (Gf).

Izrazi za **tkanine** se nanašajo na doma dosegljivo blago: *bjanckerija* – belo perilo (T), *hódnik* – vrsta platna (D), *cajgast* – iz cajga, grobe in trpežne bombažne kanine (cajgaste hlače) (Cv).

Izrazi za **oblačila** vključujejo najrazličnejše izdelke za različne priložnosti: *lajbk* – telovnik (Č), *fačôv* – naglavna ruta (T), *jakéta* – suknjič (T), *kótola* – žensko krilo (T), *vardján* – čuvaj (T), *jagərsk gvənt* – lovska obleka (K), *səknən gvənt* – suknjena obleka (K), *srájčnik* – del ženske obleke (D), *kúhnšək* – moški predpasnik (Gf), *bregéše* – hlače iz domačega platna, sestavni del belokranjske narodne noše (Ku), *prsník* – telovnik (Gf), *žočə* – kratke nogavice (Cv), *robača* – platnena srajca (Ku, R).

Terminološka pojmovna skupina **obuval** po pričakovanju ni raznovrstna, ker obuvala pač niso bila pogosti del osebne opreme: *cokvačə* – okovani čevlji (K), *ukovan cokvačə* – okovani čevlji (K).

Pojmovna skupina **poklicev**, ki se pojavljajo v zbirki *Glasovi*, nakazujejo specializirana opravila: *ščelebrín* – izdelovalec trsk za svetila (M), *bognar* – kolar (K), *menič* – moški, ki mane proso (D), *píntar* – sodar (Gf), *zótlar* – tapetnik, izdelovalec konjskih komatov (Ku), *kupinar* – nekdanji nakupovalec kokoši in jajc po vaseh.

Medicinski izrazi so odraz splošno razširjenih bolezni ali pa osebnih zdravstvenih težav: *žlak* – rana od rezila (Č), *malen(k)* – očesno vnetje, španska *fébra* – španska mrzlica, gripa (T), *pleveríte* – pljučnica (T), *škurjət* – pelagra, bolezen kože (M), *vovčəč* – volčič, vnetje pri živalih (Cv).

Glede na našo preteklost so v zbirki *Glasovi* pogosti tudi izrazi v zvezi z **vojaščino**, **orožjem**: *šnělfajerca* – brzostrelka (G, D), *dúplica* – dvocevka, lovska puška (T), *šrótarca* – vrsta lovske puške (M), *básovnjek* – palica za tlačenje krogle v puško (Cv), *fórdərládarca* – starinska puška, ki se je nabila spredaj (Cv).

Izrazi za **denar** zajemajo pretekla plačilna sredstva: *kronar* – vrsta starega denarja, krona (Č), *križávec* – križavi tolar (D), *króna* – avstrijska denarna enota (D), *kúfrni pėjmezi* – bakreni novci (R).

Pregled pojmovnih skupin v zbirki *Glasovi* razodeva, da je terminologija, ki izhaja iz narečij in se veže na kmečki svet, zelo natančna. To je bilo v slovenskem jezikoslovju že opaženo: »Za našo majhnost je slovenska ljudska, geografska in agrikulturna terminologija z vsem ostalim, kar je značilno za kmečko kulturo, nenavadno obsežna in pestra ter nudi bogato gradivo za študij kulturne zgodovine jezika.« (Bezljaj 1967: 24). Sestavek je to z mnogimi primeri potrdil. Obenem se kažejo še druge značilnosti teh izrazov. France Bezljaj takole pravi: »Kmečki jezik je konservativen, konkreten in racionalen. Ne pozna mnogo abstraktnih pojmov, tuji so mu čustveni izlivi /.../, izogiba

se ljubkovalnih pomanjševalnic, skratka, manjka mu vse tisto, kar daje jeziku bogato stilno razgibanost.«¹²

Glede na to, da je vsako poimenovanje odraz poimenovalne potrebe, ima natančnost izrazov za podlago to veliko pragmatično težnjo. Če se stvar rabi, obstaja tudi poimenovanje zanjo. Opazno je, da se veliko v sestavku opisanih izrazov ne rabi več. Vzrok je v minevanju dejavnosti, v opuščanju specialnih opravil. Natančnejše poimenovanje se izgublja, nadomesti ga prvi nadrejeni zbirni, posplošujoči pojem.¹³ Duh jezika se na nekaterih pojmovnih področjih premika v splošnost, specializirane pomenske sestavine zamirajo in nadomeščajo jih bolj univerzalne. Bistveno dognanje sestavka je, da so se podobne terminološke pojmovne skupine izoblikovale na vsakem območju. Seveda je vsaka zbirko dopolnila s svojimi, za določeno območje značilnimi izrazi, vendar je temeljna pomenska shema ostala enaka. Ponavljajoče ogroditve terminoloških pojmovnih skupin dokazuje delno omejenost pomenskega polja slovenskih narečnih terminov. Obdelava le-teh je tako potrdila tezo o pomenski determiniranosti slovenskih narečnih terminov v tej zbirki. Ali je mogoče tako pomensko polje slovenskih narečnih terminov vsaj v grobem posplošiti tudi na celotno narečno terminologijo, je vabljivo in za raziskovanje slovenske narečne leksike pomembno vprašanje. Z ozirom na to naj bi bil pričujoči sestavek prispevek k začetkom raziskovanja slovenske etnolingvistike.

Literatura:

- BEZLAJ, FRANCE 1967. *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- CVETEK, MARIJA 1993. *Naš voča so včas zapodval. Bohinjske pravljice*. Ljubljana: Kmečki glas.
- ČERNIGOJ, FRANC 1988. *Ĵavorov hudiĉ*. Ljubljana: Kmečki glas.
- DOLENC, JANEZ 2000. *Kres na Grebljici. Povedke z Loškega pogorja*. Ljubljana: Kmečki glas.
- GRIĀNIK, ANTON 1994. *Noĉ ima svojo moĉ, Bog pa Ńe veĉjo*. Ljubljana: Kmečki glas.
- GRIĀNIK, ANTON 1998. *Farice. Haloške folklorne pripovedi*. Ljubljana: Kmeĉki glas.
- KARNIĀAR, ANDREJ 1997. *Ĵezerske Ńtorije*. Ljubljana: Kmeĉki glas.
- KURE, BOGOMIRA 2004. *Zgodbe ne moreŃ iz ųakla zvrnit. Folklorne pripovedi iz Bele krajine*. Ljubljana: Kmeĉki glas.

¹² Bezljaj, 1967, *Eseji o slovenskem jeziku*, 23.

¹³ Iz osebne izkuŃnje so naslednji primeri: namesto *ĉeber* je informator uporabil izraz *sod*, namesto glagola *striĉi* je uporabil *rezati*, namesto *debel krompir*, *jabolko* itd. je uporabil pridevnik *velik*.

- MEDVEŠČEK, PAVEL 1991. *Na rdečem oblaku vinograd rase. Pravce n storje od Matajurja do Korade*. Ljubljana: Kmečki glas.
- MÜLLER, JAKA 1994. Jezik višnjegorskega Duhana. *Traditiones*, 23. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 155–160.
- PIKO, MARTINA 1996. *Iz semena pa bo lipa zrasla, Pravlice, storije in basmi s Koroške*, Ljubljana: Kmečki glas.
- REŠEK, DUŠAN 1995. *Brezglavjeki. Zgodbe iz Prekmurja*. Ljubljana: Kmečki glas.
- STRAMLJIČ BREZNIK, IRENA 1999. Besedotvorne značilnosti narečja ob primeru beltinskega prekmurskega slovarja. *Logarjev zbornik*. Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 160–179.
- TOMŠIČ, MARJAN 1989. *Noč je moja, dan je tvoj. Istarske storije*. Ljubljana: Kmečki glas.
- VIDOVIČ-MUHA, ADA 2000. *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ZUPAN, MARJAN 1999. *Rpečnekova vučca. Folklorne pripovedi z visoke Gorenjske (in iz Kanalske doline)*. Ljubljana: Kmečki glas.

Dijalektno nazivlje u zbirci *Glasovi*

Sažetak

Na temelju konkretnih leksema sadržanih u listi riječi, koje su sustavni dio svake knjige u ediciji slovenskih folklornih pripovjedaka *Glasovi*, određene su terminološke skupine po značenju. Uspostavljena je teza o semantičkoj određenosti slovenske narječne terminologije kao prilog slovenskoj etnolingvistici.

Dialectal terminology in the collection called *Glasovi*

Abstract

In the collection called *Voices* (*Glasovi*) Slovene oral tradition is published in the form of folk tales as they exist in Slovene dialects. From its beginning in 1988 to the year 2005 thirty books were published. In this article twelve different editions that represent all regions of Slovenia are discussed. As already started folk tales are published in their original dialect which is of great importance as far as the conservation of the dialectal syntax is considered. A special attention is given to dialectal terms, which are systematized into several

semantic groups. It is essential to form similar semantic groups of dialectical terms for all Slovenian regions. So we can speak about semantic determination of Slovene dialectical terms. Some groups of them are: social and juridical relations (such terms are: *žarnada*, *taberh*, which means daily work of a hired labourer), pieces of land (terms: *troza* means way in the field, *spodmolci* means land, which erosion carries off), terms about forests, buildings of farm and parts of them, terms about parts of carriage, axes, food, mythological beings etc. Examination of semantic terminological groups reveals that terms which originate from the dialect and which are connected with rural area are very precise, in special groups even more precise than terminology in our literary language. As we see many dialectical terms are not in use today. The reason for this is the disappearance of activities that these terms describe. But if an activity or a subject is still present, the term it is describing still exists. Dialectical terminology is autonomous stratum of words. From this point of view we are afraid that it will be substituted with more general and unprecise expressions in the future. In the article the contribution of the collection *Voices* to the language value is emphasized.

Ključne riječi: folklorna pripovijetka, narječni naziv, narječno nazivlje, terminološka skupina po značenju, narodna baština.

Key words: folk tale, dialectical term, dialectical terminology, semantic terminological group, oral tradition.

